

Az asszimiláció évtizedei

Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1993. 344.

Szükség volt e téma alapos, elfogulatlan feldolgozására; örömmel üdvözölhető tehát a szerző vállalkozása a nem könnyű feladatra. A munka a magyarországi nemzetiségeknek a második világháborút követő fejlemények következtében hovatovább már létüket fenyegető módon előrehaladt asszimilációjával foglalkozik; „az utolsó percben” címbeli említése ezért nagyon is helyénvaló és indokolt. Mivel a szerző helyesen értékeli a nemzetiségek alapvetően konstruktív részvételét az ország életében, kívánatosnak tartja megmaradásukat és megerősödésüket. Felelőssé teszi a közelmúlt évtizedek magyar nemzetiségpolitikáját; végre igazán hatékony intézkedéseket vár a jelenben, s ehhez a maga részéről is segítséget kíván nyújtani a közelmúlt történelmi tapasztalataiból és a nemzetiségek mai állapotából levont következtetéseivel.

Fehér István eddig kiterjedt munkásságát ismerve és becsülve, nem meglepetés, mégis ezúttal különösen is elismerésre méltó, hogy milyen széles forrásbázisra támaszkodva tárja elénk az 1945 utáni évtizedek nemzetiségtörténetét. Gondosan elemzett forrásait részint onnan veszi, ahol a nemzetiségpolitika irányelveit és metódusait megszabták (párthatározatok, minisztériumi állásfoglalások), részint azokról a síkokról, ahol a végrehajtás szintjén jelentkeztek a problémák (megyei pártbizottsági, illetve tanácsi levéltárak). Hiányolni csak azt lehet, hogy nem használta a Hazafias Népfront központi archívumát. Az egyes nemzetiségek felől való megközelítést a nemzetiségi szövetségek archívumainak tanulmányozása biztosította. A felhasznált szakirodalom is igen gazdag, s a legfrissebb munkákat is tartalmazza.

A szerző helyesen állapítja meg, hogy a németek egy részének kitelepítése és a szlovákok egy részének lakosságcsere során történt távozása - önmagában és következményeiben is - mily súlyosan érintette az ország nemzetiségi állományát, a megmaradt résznek - sőt a megfélemedett többi nemzetiségnek is - nyelvi és öntudati állapotát. Helyesen mutat rá a német kitelepítés és a csehszlovák-magyar lakosságcsere bizonyos kétségtelen összefüggéseire, de a Szlovákiából eltávolítani kívánt magyarok számára való helycsinálás szükségességének vissza-visszatérő hangsúlyozása mellett halványabb annak érzékeltetése, hogy már a földreformmal és a belső telepítéssel kapcsolatban is számításba vették a németek földjeit, valamint hogy a németek kitelepítésének a második világháború éveire visszanyúló előtörténete van. Magyar sorskérdéseket a nemzetiségek rovására igyekeztek megoldani, kihasználva a második világháború utáni nemzetközi és hazai körülményeket. A magyarországi németiség nem egyszerűen a helyreállt Csehszlovákia szláv nemzetállami törekvésének áldozata: Magyarországon ugyanakkor magyar nemzetállami törekvés érvényesült, párosulva bizonyos magyarlakta visszacsatolt területek megtartásának elképzelhetőségével, lakosságcsere esetén. A béketárgyalásokra való magyar felkészülés tervezeteiben például román-magyar lakosságcsere is szerepelt.

A második világháború utáni első évek németekkel nem számoló, a szláv nemzetiségeket preferáló nemzetiségpolitikájáról jó képet kapunk; különösen értékesnek

tartom a délszlávokról előadottakat. Igen plasztikusan ábrázolja a Jugoszláviával való viszony hamaros megromlásának hatását a délszláv nemzetiségekre.

A pártállami évtizedek ábrázolása során meggyőzőek a nemzetiségi konszolidálódás ellen ható automatizmusról, mint az asszimiláció egyre rohamosabb térhódításának kedvező felfogásáról és az ennek megfelelő gyakorlatról szóló fejtegetések. Halványabb viszont annak bemutatása, milyen tényezők, mikor és hogyan készítettek ennek - ha nem is mindenben következetes - feladására. Tulajdonképpen a szomszédos országok magyar kisebbségi asszimilálására irányuló törekvések elleni fellépés, illetve az ennek érdekében keletkezett nyomás kényszerítette ki a hazai nemzetiségek identitása megőrzésére, támogatására kész politikát, „példaértékű” és „mintaszerű” megoldást ígérve, s a többször említett híd-funkció jelentőségét hangsúlyozva. Ezzel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy a „kalmár szellemű” kölcsönösség - hogy e hasonlat keretében maradjunk - „rossz üzlet” a szomszédos országok nemzetiségpolitikája számára: kevés számú és messzemenően kevésbé öntudatos magyarországi néprészek megmaradásáért nem szándékoznak feladni a nagy tömegénél és öntudatosságánál, igényeinél fogva veszélyesnek tartott magyar nemzetiségek asszimilálására irányuló régi és hosszabb távú politikájukat. Magyarországi néprészek ügyében csak azért emelnek oly nagy hangon szót, a történelmileg kialakult különbségeket el nem ismerve, hogy ürügyül használhassák a magyar nemzetiségi igények túlzottaknak nyilvánítására és maguk részéről való megtagadására. A nemzetiségek híd-szerepének elismertetéséhez fűzött várakozások egyébként azért sem válnak be, mert nem szerencsés kiragadni és túlhangsúlyozni ezt a különben valóban nagyon fontos tényezőt, az országok közti kívánatos kapcsolatok ennél sokrétűbb rendszeréből. Hangsúlyosabbá lehetett volna tenni az úgynevezett rendszerváltást megelőző erjedés nemzetiségpolitikai jelentkezéseinek számbavételét, akkori vezető politikusok ezt tanúsító nyilatkozatait, a nemzetiségekkel foglalkozó tudományos konferenciák, szak- és szépirodalmi munkák, megváltozott felfogást tükröző filmek hazai és külföldi jó hatását, tabu-kérdések szabaddá váló tárgyalását, évtizedeken át elfojtott keserűségek kibeszélésének megkönnyebbítő hatását, az erkölcsi rehabilitációt, amely nélkül az anyagi kárpótlás kérdései utóbb fel sem merülhettek volna; egy korszerű, a kisebbségi jogok európai rendszerébe illeszkedő nemzetiségi törvény kidolgozásának már akkor elhatározott tervét, a nemzetközi kapcsolatok alakításában ennek irányában már akkor kezdeményezett fejleményeket.

Az asszimiláció problematikájának a munka minden részét szükségképpen átható tárgyalásához néhány észrevételt szeretnék fűzni. Először is azt, hogy nem kellően érzékelhető az asszimilációs folyamat évszázados útja, hogy 1945 után csak ugrásszerűen felgyorsult a folyamat, amely már Trianon következtében is rendkívül nagy lendületet vett, amit a revíziós területgyarapodások néhány éve a mai - lényegében trianoni - országterület vonatkozásában csak felszínesen befolyásolhatott. A két világháború közti helyzet, a már akkor is domináns kétnyelvűség ismertetésével jobban meg lehetne alapozni az 1945 utáni fejlemények előadását. Most már csak úgy lehet biztosítani a kölcsönösen előnyös s ezért kívánatos kétnyelvűséget, ha minél inkább tisztára anyanyelvi oktatásban részesülhetnek az anyanyelvüket nagy mértékben már elvesztett és csak magyarul tudó nemzetiségek. Így érthető, hogy a kétnyelvűséget ma már nem lehet elérni kétnyelvű (vegyes tannyelvű) iskolákkal, a nyelvoktató iskolákról nem is beszélve,

amelyeknek nemzetiségi iskolaként való elfogadhatósága már akkor is vitatott volt, amikor pedig még volt szilárd otthoni anyanyelvi környezet.

A szerzőnek a magyarországi nemzetiségi iskolapolitikával, s általában a nemzetiségpolitikával kapcsolatos bírálata jogosult, amennyiben nem biztosította az a nemzetiségi identitás megőrzéséhez szükséges feltételeket. Nem ártana azonban jobban figyelembe venni, hogy amikor már egyre kevésbé vállalva közösséget az 1945-1950 közti nemzetiségellenes tettekkel, meg lett volna benne erre a készség, igen kevésbé találkozott már markánsabb igényekkel a nemzetiségek részéről. Nem azért, mert még mindig félelem béklyózta volna őket, hanem mert- a műben jól ábrázolt megváltozott körülmények között - már igen nagy mértékben elmagyarosodtak, és maguk is mindinkább ezt tartották már természetes érdeküknek. A nemzetiségi szövetségek feladatuknak tartják, hogy felkeltsék, erősítsék a nemzetiségi öntudatosságot, igényeket; az államtól, társadalomtól joggal várják el, hogy ne gördítsen ennek útjába akadályokat, sőt támogassa törekvéseiket. Számítanak a határokon túli nemzettestvérek segítségére is, amely rendezett államközi kapcsolatok és őszinte légkör esetén lehet igazán eredményes.

Fehér István könyve rendkívül gondolatébresztő, néhány vonatkozásban esetleg ellenvetésre is készítő munkája megkülönböztetett érdeklődésre tarthat számot.

Tilkovszky Loránt